

Változó képletek, változatos perspektívák

Tanulmánykötet
Tardos Róbert 65. születésnapjára



Háttér Kiadó
Budapest
Alapítva 1987-ben

A kötet megjelenését támogatta
a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolája



és
az ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskolája



Összeállította és szerkesztette
Kmetty Zoltán és Koltai Júlia

© Szerzők, 2012

A borítót tervezte
Kovács György

© Háttér Kiadó, 2012

ISBN 978-615-5124-05-1



Kiadta a Háttér Kiadó Kft.
www.hatterkiado.hu
hatterkiado@hatterkiado.hu

Felelős kiadó: Klopfer Dávid ügyvezető igazgató
Készült a Primerate Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter ügyvezető igazgató

TARTALOM

Szerkesztői előszó	7
<i>Örkény Antal – Székelyi Mária: A kétosztatú világ</i>	13
<i>Szántó Zoltán – Takács Károly: Analitikus szociológia és hálózatelemzés</i>	25
<i>Surányi Bálint: A „zsidó” stigma és a network szemléletmód haszna, illetve korlátai</i>	55
<i>Somlai Péter: Gyengék-e az erős kötések?</i>	75
<i>Vedres Balázs: Strukturális gyűrődések: a hálózatok innovatív feszültségei</i>	92
<i>Varga V. Attila: Makrocsoportok interakciós struktúrájának vizsgálata: egy lehetséges megközelítés és eredményei</i>	111
<i>Harcza István: A rétegződéssel kapcsolatos dilemmák (A kapcsolathálózati erőforrások szerepe a rétegződésben)</i>	125
<i>Kmetty Zoltán – Koltai Júlia: A kommunikáció intenzitásának és heterogenitásának hatása a politikai részvételre</i>	158
<i>Vásárhelyi Mária: A „retro voksok” üzenete</i>	210
<i>Lengyel György: Nehéz idők</i>	219
<i>Csonka Anna – Tóka Gábor: A koalíciókötések kapcsolat- rendszere a '90-es években</i>	234
<i>Bálint Lajos – Bozsonyi Károly: Választói részvétel és vélemény- polarizáció térfilterezett modelljei</i>	251
Tardos Róbert publikációs jegyzéke	275

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Változó képletek, változatos perspektívák. A születésnap i kötet címe reflektál Tardos Róbert sokszínű és több tudományterületen már most klasszikussá váló munkásságára. A változó képletek kutatási témáinak állandó reflektív és új társadalmi helyzetekhez igazodó átgondolására utal. Ez pedig különösen fontos Tardos Róbert egyik kedvenc tudományterületén, a politikai szociológián belül, ahol a gyorsan átrajzolódó politikai erőviszonyok folyamatos kutatási kontrollt kívánnak. Ehhez igazodva Tardos Róbert tudományos munkáit a kialakuló új társadalmi konstellációkra adott állandó válaszkérés jellemzi, amely egyrészt az állandóság – a korábbi tudományos eredmények magyarázó sémáinak új helyzetekre való lehetséges alkalmazása –, másrészt pedig az innovativitás – új elméleti modellek keresése – formájában jelenik meg. A változatos perspektívák kifejezés Tardos Róbert különféle tudományos kérdésekre adott sok szempontú, multidiszciplináris megközelítésére utal, amely mind az elméleti, mind a módszertani sokszínűséget és egyben új utak keresését is jelenti. Kommunikáció-, részvétel- és pártpreferencia-kutatás, kapcsolathálók, társadalmi struktúrák – mind-mind olyan kutatási területek, amelyekben Tardos Róbert már eddig is jelentős tudományos eredményeket tudhat maga mögött. Ezek a diszciplináris alterületek munkáiban nem egymástól elszakadva, hanem szorosan összefonódva, az egyes részek szinergiáit felhasználva, újragondolva és újraértelmezve jelennek meg.

A születésnapjához kötetbe szerzőnek Tardos Róbert barátait, közeli pályatársait és korábbi doktoranduszait kértük fel. Mivel a szerzők maguk is különféle diszciplínák iskoláihoz tartoznak, a kötetre is jól illik a változatos perspektívák kifejezése. A sokszínűség jegyében teoretikus és empirikus írások egyaránt születtek, az elméleti szociológia, a politikai szociológia és a kapcsolathálózat-kutatás különböző területeit érintve.

A kötet első tanulmányában Örkény Antal és Székelyi Mária Voltaire örökbecsű művének két álláspontját szegezi egymásnak. Vajon Pangloss mesternek van igaza, hogy *„minden a legjobban van ezen a legeslegjobb világon”*, vagy Candide-nak: *„Ha ilyen a legeslegjobb világ, milyenek a többiek?”* A szerzők komoly módszerekkel, de könnyed stílusban világítanak rá arra, hogy az európaiak egyik fele szerint lakható a világunk, másik fele azonban pesszimizmusának ad hangot. Magyarország minden szempontból középen helyezkedik el, mintegy választóvonalaként Európa boldog és boldogtalan térfele között.

Szántó Zoltán és Takács Károly tanulmányukban arra keresik a választ, hogy mi is az analitikus szociológia, és hogy mit is nyújthat a szociológiának ez az ága a modern társadalomtudomány számára. Az elméleti részben szemléletesen bemutatják az analitikus szociológia konceptuális alapjait, kitérnek a vitás kérdésekre, majd különböző alkalmazásokon és módszereken keresztül (úgy mint az ágens alapú szimuláció vagy a hálózatelemzés) rámutatnak erősségeire és termékenységeire. A tanulmány végén az analitikus szociológia és a racionális döntések elmélete közti párhuzamokat és különbségeket taglalják. Tanulmányuk üzenete az, hogy az analitikus szociológia fejlődését érdemes lesz nyomon követni.

Surányi Bálint írása is elméleti jellegű, azonban inkább a történeti perspektívát helyezi a középpontba. Arra keresi a választ, hogy vajon mennyire lenne előremutató elemzési eszköz a zsidó stigma történeti megértésében a hálózatelemzési módszer. Surányi példák sorával illusztrálja, hogy a környezeti beágyazottság és a kapcsolati rendszerek

milyen eltérő stigmatizációs folyamatokhoz vezettek, és hogy a zsidó közösség kapcsolati zártsága – vagy bizonyos időkben nyitottsága – milyen következményekkel járt rájuk, illetve környezetükre nézve. A tanulmány megerősíti azt a felvetést, hogy a hálózati szemléletmód ilyen jellegű felhasználása, ha nem is okozna „hirtelen megvilágosodást”, de segítene mélyebben megérteni egyes múltbéli folyamatokat.

Somlai Péter írásában Granovetter, illetve az Angelusz–Tardos szerzőpáros írásaira reflektálva elemzi a gyenge kötések erejét, illetve gyengeségeit, továbbá ennek pandanjaként az erős kötések családon belüli erejét és gyengéit is – utóbbit azonban történeti perspektívában. Tanulmánya során arra a következtetésre jut, hogy bár a család sok szempontból válságba került az elmúlt évtizedekben – amivel kapcsolatban több válságmagyarázatot is bemutat a szerző –, Magyarországon (illetve Kelet-Közép-Európában) az (amorális) familiarizmus továbbra is erős maradt, ezzel pótolva a civil társadalom és a helyi közösségek hiányát, gyengeségét.

Vedres Balázs tanulmányában a hálózatokban fellelhető strukturális gyűrődések innovációs képességét vizsgálja számítógépes játékok fejlesztői csoportjai alapján. Az alapvető hálózati mechanizmusok (úgy mint a homofília, a háromszögek záródása, a preferenciális kapcsolódás vagy a rövidlátás) mind a rend irányába haladnak, így nem érhető meg belőlük az innováció keletkezése. Ezzel szemben a strukturális gyűrődésekben olyan teremtő feszültségek rejlenek, amelyek képesek az innováció életre keltésére. A számítógépes játékok elemzése is arra világít rá, hogy a strukturális gyűrődések a teremtő kognitív feszültségen keresztül működnek, azonban ez a mechanizmus nem működik egyszemélyes brókerek esetében: a különböző kognitív készlettel rendelkező csoportok közötti, lehetőleg többszemélyes átfedések viszont hozzájárulnak az innovatív sikerességhez.

Varga Attila tanulmánya is egy újszerű hálózati megközelítést jár körül. A szerző írásában egy névgenerátoros technika alapján felvett ego-háló szerkezetét vizsgálja blokkmodellezés segítségével. A módszer

alapján létrejövő makrocsoportok interakciós struktúráinak vizsgálata nemcsak hálózati szempontból érdekes, hanem a rétegződés- és struktúrakutatásokat is gazdagítja. Az eredmények mentén kirajzolódó három csoport ugyanis hierarchikus szerkezetű, és egyszerre jellemzi őket a homofília és a felfelé választás elve – ami egybecseng Angelusz Róbert és Tardos Róbert korábbi eredményeivel.

Harcsa István tanulmánya is a kapcsolathálózati erőforrások, illetve a társadalmi struktúrák közötti összefüggésekkel foglalkozik. Abból indul ki, hogy Magyarország az elmúlt évtizedben elmaradt a struktúrakutatások tekintetében: bár műhelyek vannak, az eredmények nehezen általánosíthatók, és nem terjeszthetők ki hosszabb távra. Tanulmányában górcső alá veszi Tardos Róbert és Angelusz Róbert társadalmi tőkével és kapcsolathálózati erőforrásokkal kapcsolatos munkáit, és ezek mentén programot fogalmaz meg a kutatási terület megújítása érdekében.

A következő írás, bár továbbra is a kapcsolatháló-paradigma keretein belül értelmezendő, már átvezet bennünket a politikai szociológia világába. Kmetty Zoltán és Koltai Júlia a politikai részvétel különböző dimenzióinak vizsgálatát állítja tanulmányuk középpontjába. A fő kérdésük az, hogy a közeli, illetve távoli kapcsolatokban megjelenő politikai diskurzus intenzitása, illetve ezen diskurzusok heterogenitása hogyan befolyásolja a politikai részvételt az ideológiai tengely három főbb csoportjában – a baloldaliak, a középen elhelyezkedők, illetve a jobboldaliak között. Az általuk rajzolt kép azonban nem túl rózsás: egyik legérdekesebb eredményük, a heterofil diskurzus választási részvétellel való negatív összefüggése, a demokrácia ideáitól meglehetősen távol van.

Vásárhelyi Mária tanulmánya is a részvétel kérdését járja körbe, méghozzá módszertani oldalról közelítve a „retro” voksokon keresztül – kapcsolódva Tardos Róbert és Angelusz Róbert önéletrajzíró válaszó-ló, illetve válaszó-lói latencia témájú munkáihoz. A politikai közvélemény-kutatásokban a választási részvétel retrospektív visszaemlékező-

sek alapján rekonstruált eredményei egyrészt az aktuális politikai klímáról, másrészt pedig a válaszolók tudatos és tudattalan torzítási mintáiról árulkodnak. A szerző egy 2007-es kutatásra támaszkodva szemléletesen mutatja be a Fidesz erős felülreprezentáltságát, a KDNP eltűnését, illetve az SZDSZ alacsony említését a retro voksok tekintetében. Mint ahogy az SZDSZ példája is mutatja, a retro voksok eltűnése fontos indikáció az adott párt későbbi szereplése szempontjából is.

Nehéz idők – így hangzik Lengyel György tanulmányának címe. A válságok, háborúk idején nehéz időket kell az országoknak átvészelnük, amelyek esetében az elitek szerepe kitüntetetten fontos. A rendszerkritikus elemzés kitér a gazdaság és politika összefonódására, a demokráciát védő fékek és egyensúlyok leépítésére – amelyek összességében szuboptimálisak a közjó egészére nézve. Tanulmánya végén Lengyel György szembeállítja egymással a konszenzuális demokráciát a többségi demokráciával. Magyarország a szerző szerint az utóbbi felé halad, azzal a lényeges kitételrel, hogy Magyarországon az elitek felmondták az „elitkonszenzust”, amely azonban mindkét demokratikus felfogásnak alapelve. Véleménye szerint ez akár a kompetitív autoritarizmus felé is vezethet.

Csonka Anna és Tóka Gábor tanulmányukban a kelet-európai pártok '90-es évek eleji koalíciókötési rendszerét vizsgálják. A lehetséges koalíciókötési stratégiák vizsgálatához többféle elméleti modellt (közelségi és irányultsági modell) vázolnak fel, amelyek konceptuális keretere építve négy modellt tesztelnek. Kutatásuk nem a pártok tulajdonképpen viselkedésére, hanem a pártpolitikusok politikai szimpátiájának és a potenciális politikai partnerek irányelveinek kapcsolatára helyezi a hangsúlyt. Az eredmény azt a korábbi szakirodalmi álláspontot erősíti meg, hogy a gazdasági kérdések a potenciális szövetségesekkel kapcsolatban kevésbé voltak fontosak, sokkal inkább a korábbi kommunista rezsimhez való viszonyulás kapott hangsúlyt.

A kötet záró tanulmányában Bálint Lajos és Bozsonyi Károly térstatisztikai modelleket felhasználva vizsgálja a pártok közötti polarizá-

ció és a választási részvétel közötti összefüggést a 2010-es országgyűlési választásokon. A felhasznált térfilterezési módszerek (Getis–Ord-módszer, illetve térbeli Moran sajátvektor-filterezés) újdonságnak számítanak a magyar politikai szociológiai szakirodalomban. Az eredmények megerősítik azon előfeltevésüket, hogy a standard OLS becslő módszerek makroadatok esetében a térbeli autokorreláció miatt pontatlan eredményekhez vezetnek – ezért a részvételi adatok esetében feltétlenül fontos valamilyen térbeli modell alkalmazása. Eredményeik alapján az általuk bemutatott mindkét modellnek vannak előnyei, ezért azok párhuzamos használatát javasolják az ilyen jellegű problémákra. A polarizáció és a részvétel között kirajzolódó negatív kapcsolat pedig további kutatásokat indukálhat a témában.

A szerzők és a szerkesztők nevében ezzel a kötettel szeretnénk boldog 65. születésnapot kívánni Tardos Róbertnek!

A szerkesztők